

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

مصاحبه پژوهشی؛

بررسی صادرات محصولات کشاورزی ایران

پژوهشی
معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
□ نکات برجسته	۱
□ مقدمه و طرح مسئله	۱
□ وضعیت صادرات محصولات کشاورزی ایران	۳
□ اثر نرخ ارز بر صادرات محصولات کشاورزی	
□ نقش تعرفه‌ها و مشوق‌های صادراتی	
□ موانع و مشکلات توسعه صادرات محصولات کشاورزی ایران	۷
□ راهکارهای توسعه صادرات محصولات کشاورزی	۶
□ جمع بندی	۷

- ❖ یکی از مهم‌ترین کالاهای صادراتی ایران، محصولات کشاورزی است.
- ❖ در سال ۱۳۹۷ تقریباً ۷ میلیون تن محصولات کشاورزی با ارزشی بالغ بر ۶,۵ میلیارد دلار به خارج از کشور صادر شده است.
- ❖ ارزش افزوده بخش کشاورزی حدود ۱۰ الی ۱۲ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد ایران بوده است.
- ❖ عوامل متعددی بر صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی اثرگذارند که از مهمترین آنها می‌توان به عواملی چون سطح تولید، قیمت‌های نسبی، هزینه‌های تولید، نرخ ارز، سطح قیمت‌های داخلی، سیاست‌های دولت، مشوق‌ها یا محدودیت‌های صادرات را اشاره کرد.
- ❖ صادرات محصولات بخش کشاورزی در ایران شامل محصولاتی مثل پسته، زعفران، کشمش، انواع میوه‌های درختی، سبزیجات و محصولات جالیزی، لبنیات، شیلات و سایر محصولات صنایع غذایی بوده است.
- ❖ بیشترین صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی ایران به کشورهای چون عراق، افغانستان، امارات و پاکستان صورت گرفته است.
- ❖ خام فروشی حتی در بخش کشاورزی نیز مشاهده می‌شود و این موضوع موجب تخلیه ذخایر ارزشمند کشور، عدم استفاده از فرصت‌های خلق ارزش افزوده و اشتغال در کشور و کسب ارزش افزوده پایین در بخش کشاورزی شده است.
- ❖ مشوق‌های صادراتی به شکل یارانه صادرات، معافیت‌های مالیاتی و یا نظایر آن می‌تواند در افزایش صادرات محصولات کشاورزی نقش مثبت ایفا کند.

❑ مقدمه و طرح مسئله

کشور ما کشور پهناوری است که چهار اقلیم دارد و از نظر آب و هوا یکی از استثنای‌ترین کشورهای دنیاست و این در بخش کشاورزی می‌تواند باعث رونق تولید محصولات کشاورزی باشد. اگر نگوییم مهم‌ترین اما یکی از مهم‌ترین کالاهای صادراتی ایران، محصولات کشاورزی است، محصولاتی که صادرات درست آن‌ها می‌تواند کشور را از دغدغه دلارهای نفتی خلاص کند، نکته‌ای که بسیاری از کارشناسان به آن باور دارند.

در شرایطی که ارزش پول ملی در برابر دیگر ارزها کاهش یافته، صادرات محصولات کشاورزی به سبب ورود ارز به کشور می‌تواند درآمد کشاورزان را به صورت تصاعدی افزایش دهد، به همین خاطر از مسئولان وزارت جهاد کشاورزی انتظار می‌رود که با اتخاذ تصمیمات مناسب و حمایت همه جانبه، بنیه اقتصادی بهره‌برداران را بالا برد تا چرخه اقتصاد کشاورزی بچرخد. با توجه به ریسک بالای تولید و فساد پذیری محصولات میوه و تره‌بار، بسیاری از صادرکنندگان به سبب اتخاذ تصمیمات یک شبه و مسائل و مشکلات پیش روی صادرات حاضر به ادامه این امر نیستند، در حالیکه در شرایط فعلی تحریم، ارز آوری از اهمیت بالایی در کشور برخوردار است.

با توجه به آمار وزارت جهاد کشاورزی در سال ۱۳۹۷ تقریباً ۷ میلیون تن محصولات کشاورزی با ارزشی بالغ بر ۶,۵ میلیارد دلار به خارج از کشور صادر شده است. سالانه ۱۲۲ میلیون تن محصولات کشاورزی در کشور تولید می‌شود، از این میزان ۸۴ میلیون تن مربوط به محصولات زراعی، ۲۲ میلیون تن محصولات باغی و ۱۶ میلیون تن محصولات دامی و آبی است. روند افزایشی صادرات بخش کشاورزی از سال ۹۲ آغاز شده است و با افزایش تولید، رشد صادرات و کاهش واردات، تراز تجاری بخش کشاورزی و غذای کشور از منفی ۸,۱ میلیارد دلار در سال ۹۲ با کاهش ۳,۸ میلیارد دلاری به منفی ۴,۳ میلیارد دلار در سال ۹۷ بهبود یافته است.

صادرات یکی از اولویتهای اصلی و مهم در سیاستهای اقتصاد مقاومتی و حمایت از کالای ایرانی محسوب می‌شود که مقام معظم رهبری نیز بر این موضوع تاکید فراوان داشته‌اند. در همین راستا برای بررسی وضعیت صادرات محصولات کشاورزی کشور، موانع و چالش‌های صادرات محصولات کشاورزی در سال‌های اخیر، مصاحبه‌ای با دکتر حسین محمدی، عضو هیات علمی گروه اقتصاد کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد در مورخ ۹۷/۰۹/۰۹ انجام دادیم.

□ وضعیت صادرات محصولات کشاورزی ایران

بخش کشاورزی به‌عنوان موتور محرک رشد و عامل توسعه اقتصادی در بسیاری از کشورهای جهان همواره مورد توجه بوده است. بخش کشاورزی تامین کننده امنیت غذایی، محرک چرخ‌های اقتصادی کشور و تامین کننده نیاز سایر بخش‌های اقتصادی است و می‌تواند در فرآیند رشد و حرکت به سمت توسعه اقتصادی کشور نقش به سزایی داشته باشد.

ارزش افزوده بخش کشاورزی حدود ۱۰ الی ۱۲ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد ایران بوده است و در طی چند دهه، رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی در ایران عمدتاً مثبت و با ثبات بوده است و این بخش توانسته نقش مهمی در تولید، صادرات و تامین نیازهای غذایی جمعیت کشور ایفا کند. عوامل متعددی بر رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی اثر گذارند که عمده‌ترین آنها شامل سطح زیر کشت، فن‌آوری‌های تولید، سودآوری بخش کشاورزی، تجارت محصولات کشاورزی و نظایر آن می‌باشد.

ارتباط صادرات محصولات بخش کشاورزی با رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی یک ارتباط دو طرفه است. از یک سو صادرات بیشتر محصولات کشاورزی و صنایع غذایی، موجب درآمد بالاتر برای صادرکنندگان و

تولیدکنندگان شده و به رشد تولید کمک می‌کند و از طرف دیگر نیز رشد تولید و اشباع بازار مصرف داخلی می‌تواند فرصتهایی برای صادرات محصولات کشاورزی ایجاد کند. باید توجه داشت که **عوامل متعددی بر صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی اثرگذارند که از مهمترین آنها می‌توان به عواملی چون سطح تولید، قیمت‌های نسبی، هزینه‌های تولید، نرخ ارز، سطح قیمت‌های داخلی، سیاست‌های دولت، مشوق‌ها یا محدودیت‌های صادرات را اشاره کرد.**

صادرات محصولات بخش کشاورزی در ایران در طول سال‌های گذشته عمدتاً بین رقم ۴ الی ۶ میلیارد دلار نوسان داشته است و بیشتر آن شامل محصولاتی مثل پسته، زعفران، کشمش، انواع میوه‌های درختی، سبزیجات و محصولات جالیزی، لبنیات، شیلات و سایر محصولات صنایع غذایی بوده است.

بیشترین صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی ایران به کشورهای عراق، افغانستان، امارات و پاکستان صورت گرفته است. البته ایران ظرفیت‌های بسیار بالایی برای صادرات محصولات متنوع بخش کشاورزی از جمله گیاهان دارویی، انواع میوه‌ها، محصولات صنایع غذایی، نوشیدنی‌ها و سایر محصولات به کشورهای مختلف دنیا دارد که با یک برنامه‌ریزی اصولی می‌توان این ظرفیت را بیش از گذشته فعال کرد.

□ اثر نرخ ارز بر صادرات محصولات کشاورزی

نرخ ارز و نوسانات آن می‌تواند به شیوه‌های مختلفی روی صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی اثرگذار باشد:

اول آنکه با افزایش نرخ ارز (نرخ برابری دلار آمریکا در برابر ریال ایران)، صادرات مقرون به صرفه شده و بخشی از محصولات تولید شده داخلی به صادرات اختصاص پیدا خواهد کرد. به هر حال صادرکننده معادل ریالی بیشتری برای صادرات محصولات خود دریافت خواهد کرد و از این رو انگیزه برای صادرات بیشتر می‌شود. حتی برخی تاجران کشورهای همسایه مثل عراق نیز با کاهش ارزش پول ملی، قدرت خرید بسیار بیشتری پیدا کرده و انگیزه خرید محصولات کشاورزی را حتی از سر مزرعه با قیمت مناسب پیدا کرده و به این ترتیب ممکن است با صادرات محصولات کشاورزی مورد نیاز مردم، حتی نوسانات شدید قیمتی نیز در بازار اتفاق افتد. موردی که برای محصولاتی مثل پیاز یا سیب زمینی و نظایر آن در گذشته بارها تکرار شده است.

دوم اینکه با افزایش نرخ ارز، واردات محصولات کشاورزی تا حدی کاهش یافته و به دلیل افزایش قیمت محصولات وارداتی، ممکن است، مصرف آنها نیز کاهش پیدا کند. مجموع این دو عامل یعنی کاهش واردات و افزایش صادرات محصولات کشاورزی، منجر به آن می‌شود که تراز تجاری بخش کشاورزی در نتیجه افزایش نرخ ارز مثبت گردد. البته این اتفاق دائمی و با ثبات نیست و به صورت یک اتفاق یا شوک، عمدتاً بازار محصولات کشاورزی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بعد از مدت چند ماه معمولاً افزایش نرخ ارز، اثرات خود را بر افزایش قیمت

عمومی کالاها و خدمات دیگر بر جای گذاشته و اثر آن بر افزایش صادرات و یا کاهش واردات تا حد زیادی از بین می‌رود. به همین دلیل است که علی‌رغم آنکه نرخ ارز در طول کمتر از ۱۰ سال گذشته حدوداً ۱۵ برابر شده است (نرخ ۸۰۰۰ ریالی در سال ۱۳۸۹ و نرخ ۱۲۰۰۰۰ ریالی در سال ۱۳۹۸)، اما صادرات محصولات کشاورزی در طول این مدت زمانی، تغییرات زیادی نداشته و از طرف دیگر واردات نیز کاهش چشمگیری نداشته است.

□ نقش تعرفه‌ها و مشوق‌های صادراتی

تعرفه‌ها به صورت تعرفه بر واردات محصولات کشاورزی به این معناست که دولت مبلغی مالیات بر واردات محصولات کشاورزی وضع کند. از این رو قیمت این محصولات زمان ورود به کشور افزایش یافته و می‌تواند روی میزان مصرف و سطح قیمت‌های داخلی اثرگذار باشد. تعرفه بر صادرات محصولات کشاورزی مگر در شرایط خاص، معمولاً وضع نمی‌شود زیرا موجب کاهش صادرات خواهد شد. اما **مشوق‌های صادراتی به شکل یارانه صادرات، معافیت‌های مالیاتی و یا نظایر آن می‌تواند در افزایش صادرات محصولات کشاورزی نقش مثبت ایفا کند.** البته لازم به ذکر است که برخی اوقات مشوق‌های صادراتی موجب بروز تخلفاتی در حوزه صادرات نیز می‌شود که لازم است با مکانیسم‌های شفاف‌سازی، جلو این تخلفات گرفته شود.

□ موانع و مشکلات توسعه صادرات محصولات کشاورزی ایران

در خصوص توسعه صادرات محصولات کشاورزی در ایران موانع به چند دسته کلی تقسیم بندی می‌شود: یکی از این موانع، **موانع نهادی و بنیادی در اقتصاد کشور** می‌باشد. اگر چه توسعه صادرات محصولات کشاورزی و رهایی از اقتصاد تک محصولی همواره به عنوان یکی از شعارهای همه دولت‌ها پس از انقلاب بوده است، اما وابستگی دولت به درآمدهای نفتی در سالیان گذشته، موجب غفلت از ظرفیت‌های بالقوه سایر بخش‌های اقتصادی از جمله بخش کشاورزی شده است و از این رو نهادهای لازم و اقدامات کافی برای بستر سازی صادرات محصولات کشاورزی شکل نگرفته و یا بسیار ضعیف است.

از جمله موانع دیگر بر سر توسعه صادرات محصولات کشاورزی می‌توان به **فقدان و یا کم اثر بودن نقش اتحادیه‌های تولیدکنندگان و صادرکنندگان محصولات کشاورزی در نظام تصمیم‌گیری کشور** اشاره کرد که موجب شده است تصمیمات مقامات دولتی بعضاً چالش‌های بسیاری برای تولیدکنندگان و صادرکنندگان بخش کشاورزی ایجاد کند.

کمیبود زیرساخت‌های لازم برای استاندارد سازی محصولات و انجام اقدامات بازاریابی از جمله مشکلات و موانع دیگر ساختاری در بخش کشاورزی می‌باشد. **وجود نهادهای متوالی و بعضاً موازی بدون وجود هماهنگی، ابهام در فضای کسب و کار و تغییر در رویه‌ها و مقررات** از جمله مشکلات دیگر نهادی است که صادرات محصولات کشاورزی را با دشواری‌هایی مواجه می‌سازد.

از جمله ایرادات دیگر **فقدان مجموعه‌های کارآمد بازاریابی** برای محصولات تولیدی کشور است که موجب شده است عمده محصولات کشاورزی با ارزش افزوده نسبتاً پایین به سایر کشورها صادر شود و به عبارت دیگر **خام فروشی حتی در بخش کشاورزی نیز مشاهده می‌شود و این موضوع موجب تخلیه ذخایر ارزشمند کشور، عدم استفاده از فرصت‌های خلق ارزش افزوده و اشتغال در کشور و کسب ارزش افزوده پایین در بخش کشاورزی شده است.** این مجموعه‌های کارآمد بازاریابی که عمدتاً باید تحت کنترل و مدیریت اتاق‌های بازرگانی، اتحادیه‌های تولید کنندگان و با حمایت دولت شکل گیرند، در کشور بسیار کم نقش هستند و معمولاً هر شرکت بسته به توان مالی خود ممکن است بخش بازاریابی داشته و یا نداشته باشد و از همین رو عدم توجه به این مهارت موجب آسیب فراوان به کشور شده است.

نوسانات نرخ ارز، تحریم‌های اقتصادی و مشکلات مربوط به جابجایی پول، ظهور رقبای جدید در بازارهای جهانی برای محصولات ایران، از جمله مسائل دیگر مربوط به صادرات محصولات کشاورزی می‌باشند.

□ راهکارهای توسعه صادرات محصولات کشاورزی

- ۱- تولید در حد استانداردهای جهانی و حرکت به سمت تولید محصولات ارگانیک و سالم.
- ۲- توجه به نیازهای بازار هدف و جلوگیری از خام فروشی محصولات کشاورزی.
- ۳- انجام فعالیت‌های بازاریابی و بازاریابی مناسب برای محصولات کشاورزی جهت ایجاد ارزش افزوده بیشتر و نیز استفاده از دانش بازاریابی روز برای صادرات محصولات کشاورزی.
- ۴- جلوگیری از نوسانات غیرمنطقی نرخ ارز و سرریز شدن اثرات این نوسانات بر صادرات محصولات کشاورزی.
- ۵- ثبات در قوانین و مقررات تجاری و شفافیت هر چه بیشتر در فرایندهای تجارت.
- ۶- درگیر کردن اتحادیه‌های تولیدکنندگان، صادرکنندگان و کارشناسان خبره دانشگاهی در تصمیم‌سازی‌های مرتبط با صادرات محصولات کشاورزی.
- ۷- استفاده از ظرفیت مراکز دانشگاهی، مخصوصاً استفاده از ظرفیت اساتید و دانشجویان بازاریابی و تجارت محصولات کشاورزی توسط اتحادیه‌ها، تولیدکنندگان، مقامات دولتی و بازرگانان برای استفاده از دانش و تجربه جهانی در موضوع صادرات محصولات کشاورزی.
- ۸- ایجاد و گسترش زنجیره‌های ارزش و زنجیره‌های بازاریابی محصولات کشاورزی برای تکمیل حلقه‌های تولید تا مصرف محصولات کشاورزی و تقویت صادرات.
- ۹- توجه به متغیرهای کلان اثرگذار بر صادرات محصولات کشاورزی از جمله مشوق‌های صادرات، تعرفه‌ها، فضای کسب و کار و نظایر آن.

- ۱۰- کمک به افزایش سرمایه‌گذاری و نیز تولید محصولات کشاورزی با فن‌آوری‌های روز مطابق بر مزیت‌های نسبی کشور برای توسعه صادرات.
- ۱۱- تسهیل شرایط صادرات محصولات کشاورزی از طریق گسترش پیمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی.

□ جمع‌بندی

تجارت خارجی یکی از مؤلفه‌های مهم در توسعه اقتصادی و منبع تأمین درآمدهای ارزی برای سرمایه‌گذاری در تکنولوژی جدید و افزایش توان تولیدی اقتصاد کشور می‌باشد. در سال‌های اخیر وجود تحریم‌ها و نوسان قیمتی در بازار نفت، درآمد ارزی کشور را با تغییرات زیادی روبرو کرده و اقتصاد کشور را متاثر ساخته است و این مطلب لزوم ایجاد تنوع در محصولات صادراتی و اهمیت و تأکید بر تجارت محصولات غیرنفتی را به وضوح نشان می‌دهد. در این بین توجه به تجارت بخش کشاورزی با توجه به اهدافی همچون خودکفایی و امنیت غذایی و امکان ارزآوری بالای این بخش اقتصادی حائز اهمیت است.

بخش کشاورزی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی است و بررسی ارتباط میان عوامل موثر بر صادرات این بخش، از اهمیت زیادی برخوردار است، ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و بخش کشاورزی در این کشور از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و همواره نقش چشم‌گیری در صادرات غیرنفتی داشته است.

ایران با وجود پتانسیل بالای بخش کشاورزی و مزیت نسبی اقلیمی می‌تواند با توسعه صادرات کالاهای مزیت‌دار، درآمد ارزی قابل توجهی را نصیب کشور کند تا از فشار بر منابع نفتی بکاهد. صادرات این محصولات علاوه بر ارزش افزوده و ارزآوری فراوانی که به همراه دارد می‌تواند به افزایش تولید و سود بیشتر کشاورزان کمک کند. در صادرات محصولات کشاورزی کشور، موانع و چالش‌های زیادی وجود دارد که یکی از آنها خام‌فروشی این محصولات است. متأسفانه در حالی که فرآوری محصولات کشاورزی، ارزش افزوده این محصولات را چندین برابر می‌کند، اما آنطور که باید در این زمینه کار نشده است. یکی از مسائلی که بسیاری از کارشناسان نبود آن را باعث از هم گسیختگی صادرات محصولات کشاورزی ایران می‌دانند، نبود اطلاعات مشخص از میزان محصولات و مقدار نیاز آن‌ها در داخل است. صادرات محصولی خاص روزی به بهانه تنظیم بازار داخلی ممنوع و روز دیگر از سرگرفته می‌شود و در این میان بازارهای محصولات کشاورزی ایران یکی پس از دیگری متزلزل می‌شوند. از طرفی نبود یک بانک اطلاعاتی درباره صادرات و واردات محصولات کشاورزی باعث شده است تا در زمان فصل برداشت محصولی، همان محصول وارد شود و دود آن تنها به چشم کشاورزان برود.